

Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії України

Проблема державотворення є найголовнішою проблемою нашого суспільства після проголошення Україною своєї незалежності.

Провідною ідеєю новітнього часу для українського суспільства є національна ідея, яка базується “на природних високих національних і загальнолюдських цінностях” [1, с. 2].

Як показує практика, особливо гострою як в теоретичному, так і в практичному плані є проблема утвердження, становлення національної свідомості в усіх верствах суспільства. Щодо поняття “національна свідомість”. В “Малій енциклопедії етнодержавознавства” (за редакцією Ю. Римаренка), що побачила світ у 1996 році, національна свідомість українців визначається як сукупність уявлень про соціальні цінності, норми, що є визначальним для піднесення особистості до національної спільноти українців; вона містить ознаки відмінності українського “ми” від “не ми” [2, с. 105].

Національна свідомість – це усвідомлення себе часткою українського народу, носієм національних цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку українців як нації, своєї близькості й спорідненості із своїми співвітчизниками. Національна свідомість складається протягом століть у процесі історичного становлення нації, яка виборює свою політичну і культурну незалежність. Без суверенності, без своєї держави, без своєї культури і мови національна свідомість перебуває у зародковому стані. Свідомість українського народу тривалий час зоставалася явищем проблематичним. Українська спільнота самоідентифікувалася через спільну історичну долю, мову, культуру, вікові вірування. Проте довготривала бездержавність, втрата національної школи, освіти, заборона рідної мови, відлучення поколінь від духовних надбань народу, перекручене тлумачення історичних подій, які відбувалися в Україні сотні й тисячі років, приглушили національну свідомість. Перед народом постала реальна загроза власного існування.

У сучасних умовах, коли український народ вступив у нову еру свого історичного розвитку, національне виховання найбільш відповідає потребам відродження і становлення України як європейської держави із

віковою історією, культурою, духовними надбаннями. Це служить формуванню духовного світу особистості, національного характеру і темпераменту, народної моралі й етики, естетики, національної свідомості.

Одним із головних завдань сучасної школи є формування в учнівській молоді національної свідомості. На це націлюють державні документи в галузі освіти. В Законі України “Про освіту” [3, с. 4], у Державній програмі “Освіта (Україна XXI століття)” [4, с. 2], у “Концепції 12-річної середньої освіти” [5, с. 4] основними завданнями сучасної школи є забезпечення умов для виховання школяра як громадянина України, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різних життєвих ситуаціях.

Загальна середня школа має забезпечити умови для інтелектуального, соціального, морального і фізичного розвитку і саморозвитку учнів, виховання громадянина-патріота, особи, що визнає освіченість, вихованість, культуру – найвищою цінністю, незамінними чинниками переходу України до сталого людського розвитку. Національна свідомість, інтелект, духовне і фізичне здоров'я людини набувають всезростаючого значення.

Серед шкільних навчальних предметів особливе місце у вирішенні завдань формування національної свідомості школярів належить історії, зокрема історії України. Шкільний курс історії України має донести до учня усвідомлення істини, що український народ сформувався історично, що він створив самобутню матеріальну і духовну культуру, суспільно-політичну думку, виробляв і виробив свою державність, що його складний і героїчний шлях гідний великого європейського народу [6, с. 2].

У процесі вивчення курсу історії України осмислюється роль та значення українського народу в світовому історичному процесі, а духовна спадщина (уроки культури) своїм змістом сприяє зміцненню національної свідомості.

Вивченням проблем національної школи та національної свідомості української молоді займалися політики, філософи, громадські діячі, педагоги-теоретики і педагоги-практики. Нагромаджено чимало літератури, яка стосується різних аспектів цього процесу. Однак аналіз історико-педагогічної літератури та досвіду роботи оновленої школи переконує, що дана проблема залишається не вивченою, а тема “Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії України” не має повного

комплексного дослідження і чекає наукового теоретичного обґрунтування.

Автор розглядає проблему формування національної свідомості школярів через призму вивчення культури українського народу на уроках історії України.

Наукова новизна та теоретичне значення статті полягає в тому, що автор конкретизує та узагальнює можливості уроків вивчення культури в шкільному курсі історії України по формуванню в учнів національної свідомості.

Практична значущість результатів полягає в їх спрямованості на уточнення найважливіших завдань формування національної свідомості учнів на уроках історії України, на удосконалення змісту та форм цієї роботи, підвищення її ефективності та результативності в умовах діяльності сучасної школи.

Вивчення культури в курсі вітчизняної історії відіграє велике значення в засвоєнні історичних знань, які є підґрунтям формування національної свідомості. Це пояснюється тим, що вивченням культури ми завершуємо вивчення історії певного періоду. Таким чином, вивчаючи культуру цього періоду, ми ніби підводимо підсумки розвитку суспільства, частину історичної епохи, даємо загальну підсумкову оцінку цього розвитку. На уроках культури розвиваються і поглиблюються поняття про культуру як сукупність досягнень суспільства в духовному житті, вміння використовувати історично набуті знання і практичний досвід для розвитку продуктивних сил.

Уроки вивчення культури в курсі історії України сприяють вихованню в учнів національної свідомості, патріотичних почуттів, етичних та естетичних смаків, моральних принципів. Важливо використовувати можливості для розкриття основних тенденцій розвитку культури в даний період, показувати спадковість, що існує між різними періодами культури українського народу, наголошуючи на соціальній суті культури, її місці в житті суспільства, систематизувати знання учнів, працювати над термінологією, характеристикою окремих течій в мистецтві, культурних діячів, творів мистецтва. Слід звертати увагу учнів на еволюцію різних напрямків і течій в мистецтві, поєднуючи це із зміною історичних умов життя суспільства.

Слід звертати увагу учнів на те, що історія культури органічно пов'язана з історією народу як з безперервною зміною численних

поколінь, кожне з яких робить свій внесок у культурну спадщину. Універсальна здатність культури акумулювати все, що створене людиною, – позитивне і негативне, прекрасне і потворне, трагічне і комічне – лише певний час виступає відображенням історії народу, кожний етап якої по-своєму відбитий в культурних пам'ятках. І якщо історія культури віддзеркалює історію народу, то історія народу є відображенням ще й історії культури.

Учні повинні розуміти, що культура українського народу формувалася під дією зовнішніх і внутрішніх факторів, одним із найголовніших серед яких є національна свідомість. У процесі вивчення історії України важливо підвести учнів до розуміння того, що історичний підхід до культури передбачає врахування своєрідності, якісної визначеності не лише ідейного змісту, але часто і форми культури на кожному історично значущому етапі її розвитку. Тому українська культура Київської Русі не тотожна культурі XVII ст., а культура XIX ст. якісно відрізняється від культури радянського періоду.

Найважливіше сьогодні на уроці – це зробити учнів нашими одностудцями, проводити урок в такій формі, щоб учні розкрили свої можливості, щоб їм хотілося працювати самим, робити власні висновки, аналізувати, співставляти, порівнювати. Для полегшення індивідуальної пошукової діяльності в процесі підготовки до уроку вивчення культури важливо організувати навчання таким чином, щоб при допомозі пам'яток, таблиць, характеристик, планів учні самостійно набували знань, умінь і навичок. Учні мають самостійно готувати розповіді, доповіді, екскурсії та інше. Така система навчання називається проектною. Але остаточне рішення у виборі системи навчання належить учителю. Наявність відведеного часу, можливості і здібності дітей, власний досвід, бачення мети – все це впливає на вибір типу уроку, форми його проведення, на вибір технології навчання.

Пропонуємо таку систему вивчення у 8 класі теми “Культура українського народу у XVII-XVIII ст.”:

1. Інтегрований урок
2. Урок-лекція (урок-екскурсія)
3. Урок-практикум
4. Урок закріплення умінь і навичок
5. Урок-залік

Як один із варіантів подаємо зразки сучасного уроку вивчення